

ՀՏԴ 809.198.1

Հայոց լեզու

Միլվա ՄԻՆԱՍՅԱՆ

ԱրՊՀ, ք.գ.թ., դոցենտ, ակ. Ս. Աբրահամյանի անվան հայոց լեզվի ամբիոն

e-mail: silvaminasyan50@mail.ru

**ՆՈՐԱԿԱԶՄՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՀՈՎՀԱՆՆԵՍ
ՇԻՐԱԶԻ ՆՈՐ ՏՊԱԳՐՎԱԾ
ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ**

Հայ մեծանուն բանաստեղծ Հովհաննես Շիրազի (Կարապետյան) նոր տպագրված բանաստեղծությունների նորակազմությունները 400-ից ավելին են: Դրանք ձևաբանորեն մոտավորապես բաշխված են այսպես՝ գոյական՝ 145, ածական՝ 200, բայ՝ 78, մակբայ՝ սակավ: Հոգեկան ապրումներով դրսևորված խոստուն նորակազմությունները ածանցավոր, բարդ ու բարդաձանցավոր են՝ հիմնականում գոյական+գոյական, գոյական+բայ կադապարներով: Պարզ միավորները իմաստային նորաբանություններն են, որոնք քանակով զիջում են: Քննված բաղադրությունները լեզվական բնութագրումներով համապատասխանում են մեծանուն գրողի՝ հանրությանը վաղուց հայտնի գործերի նորակազմություններին:

Բանալի բառեր՝ չափածո, հեղինակային նորակազմություն, իմաստային նորաբանություն, հիմնական ձևային, ածանցավոր, բարդ, բարդաձանցավոր բառեր, գոյական, ածական, բայ, շարահյուսական հարաբերություններ:

С.Минасян

**НЕОЛОГИЗМЫ В НОВЫХ ОПУБЛИКОВАННЫХ
СТИХОТВОРЕНИЯХ ОВАНЕСА ШИРАЗА**

Неологизмов в последних двух опубликованных художественных работах именитого армянского поэта Ованеса Шираза (Карапетяна) более чем 400. Они, по принадлежности к частям речи следующие: существительные-145, прилагательные-200, глагол-78, наречия – незначительны. Активные неологизмы наделенные психологическими оттенками, по лексической структуре являются сложными и сложно – производными (несколько смысловых неологизмов с несколькими простыми структурами). Строй слов наделенных таким богатством, по принадлежности к частям слова, в большинстве случаев существительные.

По типу структуры они следующие: существительное + существительное, существительное + глагол. В стилистическом плане преобладают подчиненные, что свойственно армянскому языку.

Ключевые слова: поэзия, авторские неологизмы, неологизм- значение, существительное, прилагательное, глагол, производные, сложные, сложнопроизводные слова, синтаксическое отношение

S.Minasyan

**NEOLOGISMS FROM THE NEW PUBLISHED PAGES OF
HOVHANNES SHIRAZ**

There are more than 400 neologisms in the last two published artworks of the eminent Armenian poet Hovhannes Shiraz (Karapetyan). According to their parts of speech, they are the following: nouns-145, adjectives-200, verb-78, adverbs are insignificant. Active neologisms endowed with psychological connotations are complex and difficult derivative in terms of lexical structure (several semantic neologisms with several simple structures). Build words endowed with such wealth by belonging to parts of the word, in most cases nouns.

According to the type of structure, they are as follows: noun + noun, noun + verb. In the stylistic terms subordinates prevail, which is typical of the Armenian language.

Keywords: poetry, originality of authorship, neologisms, one-root, basic form, noun, adjective, verb, derivative, complex derivative

Ի՞նչ ավանդեմ, ա՛զգ իմ, ես քեզ, ի՛նչ պատգամեմ վերջին շնչով,
Որ խենթ սերս իրավ դառնա նոր իմաստունն Հայաստանի:
(ԱԷ, էջ 204)

Հայ չափածո խոսքի վարպետ Հովհաննես Թադևոսի Կարապետյանի՝ Շիրազի անտիպ բանաստեղծությունները վերջին տարիներին հրատարակվել են երկու առանձին ժողովածուներով՝ «Հուշարձան հայրիկիս»¹, «Անտիպ էջեր (գիրք առաջին)»² Սամվել Մուրադյանի խմբագրությամբ, ծանոթագրություններով և Սամվել Բալասանյանի հովանավորությամբ:

Մեր կողմից հաշվարկվել են 400-ից ավելի նորաբանություններ³ (հիմնականում նորակազմություններ):

¹. **Հովհաննես Շիրազ**, *Հուշարձան հայրիկիս*, «Հայրապետ» հրտրկչ, Ե., 2017 թ., 240 էջ:

². **Հովհաննես Շիրազ**, *Անտիպ էջեր, գիրք առաջին*, «Հայրապետ» հրտրկչ, Ե., 2018 թ., 300 էջ:

³. Նորաբանությունները համեմատվել են հետևյալ աշխատությունների բառակազմի հետ՝ Աւետիքեան Գ., Սիւրմէլեան Խ., Աւգերեան Մ., Նոր բառգիրք հայկազեան լեզուի (2 հատոր, վերահրատ.), ԵՊՀ հրտկչ., Ե., 1979 թ., 1140-1170 էջ, Ժամանակակից հայերենի բացատրական բառարան (4 հ.), ՀՍՍՀ ԳԱ հրտկչ., Ե., 1969-1980 թ., 488-720-574-828 էջ, Ադայան Էդ., Բ., Արդի հայերենի բացատրական բառարան, «Հայաստան» հրտկչ., Ե., 1976 թ., 1614 էջ, Բարսեղյան Հ. Խ., Հայերեն ուղղագրական-ուղղախոսական-տերմինաբանական բառարան, «Լույս» հրտկչ., Ե., 1973 թ., 980 էջ, Էլոյան Ս., Արդի հայերենի նորաբանությունների բառարան, «Նաիրի» հրտկչ., Ե., 2002 թ., 492 էջ, Գալստյան Ա. Ս. (ղեկ.), Հովսեփյան Գ. Կ., Սահակյան Ա. Գ., Սահինյան Լ. Ե., Նոր բառեր, Ա պրակ, Ե., ՀՀ ԳԱԱ Գիտություն հրտկչ., 2015 թ., 196 էջ, Գալստյան Ա. Ս. (ղեկ.), Գալստյան Ա. Ա., Հովսեփյան Գ. Կ., Սահակյան Ա. Գ., Սահինյան Լ. Ե., Նոր բառեր, Բ պրակ, Ե., ՀՀ ԳԱԱ «Ասողիկ» հրտկչ., 2016 թ., 184 էջ, Գյուրջինյան Դ., Հայերեն բառարան-տեղեկատու (միասին, անջատ կամ գծիկով գրվող բառեր), «Ասողիկ» հրտկչ., Ե., 2001 թ., 84 էջ, Աճառյան Հ. Հ., Հայերեն արմատական բառարան, 4 հ., ՀՊՀ հրտրկչ. (վերահր.), Ե. 1971-79 թթ., 700-688-636-

Նորակազմություններով առատ բանաստեղծություններից են՝ «Հեռվում» (2, 198), «Տրտմում եմ» (2, 131), որոնք ութական հեղինակային բառ են պարունակում, իսկ «Մրմունջ» բանաստեղծությունը՝ ինը: «Ողբ հայոց լեզվի» բանաստեղծության մեջ, որտեղ հայ հոգու խոր վիշտն է ներկայացվել, կան՝ *դավընդունակ, գաղտնաձակ, հայրնդդեմ* (2, 93, վերջինս նաև «Թոնդրակեցիներ»-ում է կիրառված), *քծնազուլիս, գաղտնաթուրք* կազմությունները (Դավաճան է՝ ով հայ է, բայց չի խոսում հայերեն, // *Նոր վասակ* է՝ ով սուզվող ազգի վշտով չի լալիս, // *Քծնազուլիս* է տալիս *գաղտնաթուրքին* շնորհեն, 2, 95):

Բառակազմական տեսակետից քննվող բառերը տարաբնույթ են. երբեմն հնչեղ են -վ- ածանցով բաղադրվածները՝ անհավատվել (1, 225), խնձորվել, ծիրանվել, համեմվել (1, 184, համեմ դառնալ՝ անուշաբույր լինել), կերոնվել (1, 102), հասկվել (1, 218), հուշաշխարհվել (1, 201), հուշարձանվել (1, 222), մահիկվել (1, 159), նեցուկվել (1, 197), շոկոլադվել (1, 147), որջվել (1, 178) և այլն:

Հարադիր *նորակազմությունները* սակավ են, կան շրջասության արժեք ունեցողներ: Օրինակ՝ քառյակներից մեկում *սրվան ծիտ* (2, 63, Գարեգին Սրվանձոյանց՝ Զրեվանդատ¹, *ինքնուրույն, ազատ գործած*) հարադրությունը կիրառված է շատ դիպուկ, խոսուն ու արտահայտիչ մեր բառ ու բանի գնահատմամբ՝ Հայոց խոսքի ծաղկեծաղիկն հավաքելով՝ մեղվից էլ նուրբ, // *Սրվան ծիտն* էլ արծվացավ, խոսքի խորքից, համով-հոտով (2, 63): *Կռունկ-երամ* (2, 154) կազմությունը լեզվական առումով անհարիր է թվում: Այն համատեքստային պահանջով կարծես արդարացվում է *ագռավ-կռունկ, խումբ-երամ* խոսքային հակադրությամբ. Ագռավն ինչքան շատ խմբվի, իմացիր, // Գարնանաբեր *կռունկ-երամ* չի դառնա:²

Նորակազմ հարադիր կառույցի բաղադրիչներից մեկը երբեմն կից գործածվել է հնչեղացնելով իմաստաբանական արժույթը՝ արև-մշակ/արև (2, 43՝ *Արևս քեզ արև-մշակ*), *հուշ-ավագ/ավագ* (Հովի պես կանցնի ծովդ, մի բուռ *հուշ-ավագ* թողած, // *Ավագի* ծովն էլ, ավա դ, կաթիլի նման կանցնի... (2, 226)): Հազվադեպ է հատուկ անվան երկրորդ բաղադրիչ դառնալը (*դիպվածային գրություն*), ինչպես՝ ծծմայր-Ծծմակաքիթ (2, 176), հող-Հայաստան (2, 229):

Կառուցվածքային յուրահատկություն է նաև մի շարք բաղադրիչների՝ որպես տարածված սերող հիմքերի հանդես գալը, օրինակ՝ *միշտ, յոթ*

676 էջեր, Հայրապետյան Ս., Օտար բառերի բառարան (II հրտ.), Ե., 2011 թ., 644 էջ, *Словарь иностранных слов* (16 и.), М., 1988, 624 стр.):

¹ Սրվանձ-ը պահլավական, պարսկական անուն է, նշանակում է ժամանակածին, էջ 323, տե՛ս Ավետիսյան Ս. Մ., «Հայոց ազգանունների բառարան», Վան Արյան հր., Ե., 2000 թ., 388 էջ:

² Բառը *կռունկերամ* բաղադրությամբ հանդիպում է Ս. Էլոյանի բառարանում՝ որպես թարգմանություն ռուս պոեզիայից (էջ 251):

մշտաբերան (1, 121), մշտավեճ (1, 104), մշտաբուք (2, 152), մշտագրահ (2, 156), մշտալաստ (2, 124), մշտախոլ (2, 169), մշտակոիվ (2, 117), մշտահամբեր (2, 152), մշտամանկիկ (2, 156), մշտանուրբ (2, 39, 42), մշտասանձ (2, 127) և այլն: Յոթ արմատով կազմություններն իշխում են I գրքում՝ յոթնագութան (1, 197), յոթնաթոռ (1, 95), յոթնածու (1, 184), յոթնակնանի (1, 43), յոթնակունք (1, 191), յոթնահող (1, 44, 130), յոթնանախշուն (1, 137), յոթնատեղ (1, 225), յոթնվել (1, 95), յոթնաբուրվատ (2, 68), յոթնածով (2, 168), յոթնամեծ (2, 209), յոթնուրեք (2, 74) և այլն: Երբեմն դրանք հոմանշվում են, ինչպես՝ *մշտատկտր-մշտամերկ*՝ (2, 241), *լեզվադաշտ* (1, 251)- *լեզվաբուն* (2, 73): *Լեզվադաշտ* բառը հանդիպում է Ս. Էլոյանի¹ բառարանում՝ *Լեզվական հարցերի շուրջն ընթացող վիճաբանությունների ասպարեզ* նշանակությամբ: Նշված բառարանի հրատարակության ժամանակ Հովհ. Շիրազն արդեն լուսահոգի էր, ուրեմն՝ գեղագետը տասնամյակներ առաջ էր բառը յուրովի գործածել: «Հայոց գրողականները» բանաստեղծությունում *լեզվադաշտ* բառը գործածվել է *միննույն լեզվով խոսողներ* հասկացությամբ, այսինքն՝ *նույնալեզու տեղանք*, ինչպես՝ *Լեզվադաշտից* հայոց վսեմ (1, 251): Հայերեն խոսելու վայր իմաստով է *լեզվաբուն*-ը «Այնճարցիներին» բանաստեղծությունում (կա *լեզվաբուն* բառը՝ հնացած՝ *լեզվաբնտանիք*²)։ Այնճա՛ր, հայոց բերդ *լեզվաբուն*,// Այնճա՛ր, անճար չես մնա,// Մուսա լեռն էլ քեզնով խնդուն// Մասիս պիտի բարձրանա...

Հատուկ անուններից կերտված նորակազմությունները ևս զգալի քանակ են կազմում քննվող գրքերում՝ անմասիս (1, 232), գյումրինամե (1, 11, 14, 107, 116, 193), էրգրումված/ել (1, 73, պատմական Կարին), լոխմանի (1, 91, 114, 225), հուդայվել (1, 75), մասիսվել (1, 124), շիրագական/ներից (1, 24, 2, 29), պառնասվել (1, 121), սևանվել (1, 97), փյունիկվել (1, 76), դամոկլված (2, 32), երևանված/վել (2, 86, 258), թեմուրլանկ (2, 212), խայամախոս (2, 225), *ծծմայր*-*Ծծմակաքիթ* (2, 176), կերչաեզր (2, 120), վեր/ հիսուսվել (2, 68), մասիսագոչ (2, 252), մասիսատենչ (2, 29, 60, 62, 78), մասիսվել (2, 214, 216, 256), մեծ մասիսաչափ (2, 246), շիրագականչ (2, 78), վեր/պառնասվել (2, 51), Սրվան ծիտ (2, 63, Գարեգին Սրվանձտյանց), սևանաչափ (2, 245):

Տարբեր խոսքի մասերից *նորակազմ* բայ կերտելու երևույթն առավել ուշադրություն գրավող է մեծ բանաստեղծի մոտ: Օրինակ՝ *անտուն* ածականից կերտված նորակազմ *անտունել* բայը դարձել է բառային կապակցությունը հակիրճ դարձնելու գեղագիտական նվաճում, ինչպես՝ *Նոր չէ վիշտս, որ մագերիս մեջ ձյունեց, // Չնաշխարհիկ գիշերներս անտունեց...* (2, 116), կամ՝ *յոթ-ից՝ յոթնվել* (1, 95): Այս երևույթը տարածվել է նաև այլ ոճերում:

¹ Տե՛ս Ս. Էլոյան, *Արդի հայերենի նորաբանությունների բառարան*, էջ 198:

² Տե՛ս Աղայան Էդ., Բ., *Արդի հայերենի բացատրական բառարան*, Հայաստան հրտկչ., Ե., 1976 թ., էջ 520:

-Վ- բայածանցը շիրագյան նորակազմություններում հաճախակի կիրառություն է ստացել: Ս. Գ. Աբրահամյանն այդպիսի երևույթը *սկզբնաձևային բայածանցավոր* (ածանցյալ սկզբնաձևեր)¹ է համարել: Դա արևելահայերենում հարաձուն բառակազմական գործընթաց է: Օրինակ՝ Ա. Ա. Աբրահամյանը նկատել էր, որ մի շարք բայեր XX դարի սկզբին գործածվել էին նաև առանց *-վ-* ածանցի², օրինակ՝ Վ. Տերյան՝ Վերջին լույսերը *կվախճանեն* (կես դար հետո և հիմա՝ *կվախճանվեն*), Ստ. Զորյան՝ Մի ժամ հետո, որ ամեն ինչ *խաղաղել* էր (կես դար հետո և հիմա՝ *խաղաղվել էր*), Դ. Դեմիրճյան՝ Ամեն ինչ *խաղաղեց* (կես դար հետո և հիմա՝ *խաղաղվեց*) են: Ահա մեր կողմից նկատվածը Հովհ. Շիրազի «Թոնդրակեցիները» պոեմում (թեև սա հրատարակվել է 2014 թ., բայց հեղինակն աշխատել էր XX դարի 50-ականներին)՝ *Պապանձեց* քեզնով լեզվագար դեր (էջ 262), իսկ այժմ ասում ենք՝ *պապանձվեց* (այդպիսի փոփոխությունները սկզբնական շրջանում լեզվաբանների կողմից խաթարում են համարվել): Այժմ էլ շարունակվում է բայական համակարգում *-վ/ել* բաղադրյալ ածանցի բառակազմական գործընթացը: Նախորդ դարի 60-ականներից Հովհ. Շիրազի գեղարվեստում առավել ևս ուշադրություն գրավեցին հատուկ անուններից կերտված այդ տիպի բայերը³: Լեզվական այդ գործընթացը շարունակվել է մեծ բանաստեղծի գործերում՝ ավարայրվել, արագածվել, արագվել// արաքսվել, արարատվել, աքիլլեսվել, երևանվել, կայենվել, կոմիտասվել, նարեկվել, նժդեհվել, շամիրամվել, չարենցվել են: Այդ տիպի բառեր կան քննվող գրքերում, ինչպես՝ հուդայվել (1, 75), մասիսվել (1, 124), սևանվել (1, 97), փյունիկվել (1, 76), դամոկլված (2, 32), վեր/ հիսուսվել (2, 68), վեր/ պառնասսվել (2, 51) և այլն: Այդ երևույթն արցախյան գոյապայքարին նվիրված չափաճոյում ևս արտահայտվեց (կարձ խոսքի բանաձև դարձավ)՝ արևսարվել, բեկորվել (հերոսամարտիկ Աշոտ Ղուլյանի մականունն էր), դավիրվել, թարթառվել, խաչենվել են:

Բառային իմաստի ընդարձակում և բայասեռի փոփոխություն ունեն *նվիրել/ նվիրվել, հավաքել/ հավաքվել* և այլ բայեր: Ստացվել է միջին-անդրադարձ⁴ բայը. կարելի է համարել բայի սեռային կարգի համանուն: Շիրազյան այս տիպի օրինակներից են՝ համասփյուռվել (2, 63), բանակվել (2, 60), աշխարհվել (2, 62), նորվել (2, 65, *նորել* ձևը սովորական է), ճրագվել

¹. Տե՛ս **Աբրահամյան Ս. Գ.**, Ժամանակակից գրական հայերեն, ՀՄՄՀ ԳԱ հրտկչ., 1981 թ., էջ 187:

². Տե՛ս **Աբրահամյան Ա. Ա.**, Բայը ժամանակակից հայերենում, գիրք I, էջ 650:

³. Տե՛ս **Մինասյան Ա. Ա.**, «Բայակազմական առանձնահատկությունները Հովհ. Շիրազի պոեմներում», «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», Եր., 1986 թ., N 12, էջ 30-36: Հատուկ անուններից կերտված բայեր, Հայաստան հրտ., Դիզակ պլյուս տպ., Ստ., 2004 թ., 72 էջ: Թեմային մասնակի անդրադարձել է նաև Բաղդասարյան Գ. Խ., Արդի հայերենի բայասեռի և բայակազմության հարցեր, Ստ., 2005 թ., 88 էջ (II մշակում):

⁴. Բայը ժամանակակից հայերենում, գիրք I, էջ 640:

(2, 52՝ իրական դառնալու հույս), նժույզվել (2, 131), ամրոցվել (2, 188), հենակվել (2, 192), պառնասավել (1, 121) և այլն: Գոյականների (ուրուր և սոխակ) փոխաբերված հակադրության հիմքի վրա նորակազմ բայը (*ուրուրվել*), հակիրճ կառույցով իմաստասիրական ընդհանրացում է կատարում՝ *Ուրուրվում* են սոխակները հույսերիս (2, 116):

Շիրազը *նույնահիմքություն* ոճական միջոցին դիմելիս երբեմն որպես եզր է գործածել նորակազմությունը՝ *կուսախաղաղ/ կույս* (Մի՞թե չի գերվել քո *կուսախաղաղ*// Մատաղ հայացքը դեռ *կույս* մի սրտի (2, 110)), *ճահճախոտ/ ճահճագո* (Անդորրի մեջ թող մեռնի *ճահճախոտը ճահճագո* (2, 131)), *լուսաբուրվառ-վառել* (*Լուսաբուրվառ* իմ քնարն է ձեզ *վառում* (2, 52)) և այլն: Երբեմն երկու բառերի հարևանությամբ երկու նորակազմություն է լինում, ինչպես՝ *Եղնիկին, վիթին* շամփրի քաշում// Հանգիստ իշխում են վագրերի նման... ո՛վ խեղճ// Ո՛վ իմ քնարերգ, ո՛վ *եղնիկենի*, ո՛վ *աղավնավիթ*, -// Ո՛վ դու իմաստուն մեծ Սողոմոնի ծնած իմ Դավիթ (2, 144):

Նորակազմությունը երբեմն հականիշ կառույց է դառնում՝ *Պառնաս - անպառնաս* (Ով քո անունն հանեց *Պառնաս*, այս *անպառնաս* դարում էլ... (2, 231)), *մարմին-ոգեմարմին, պիղծ-սրբազեղ* (Հետ մարմնո՞ւյս կովեմ, // Թե՞ *ոգեմարմնույս*... Հետ պղծո՞ւյս կովեմ, // Թե՞ *սրբազեղույս*... (2, 90-91)):

Երանգավորող ածանցներ են մասնակցել նորակազմություններին (քիչ են), ինչպես՝ աստվածիկ (1, 154), արևապաշտիկ (2, 276), բոստանիկ (1, 140), բուռիկ (2, 169), գառնուկ-մանուկ (1, 27), հավքիկ (1, 51), հայրախոսիկ (1, 105, 170), վտակիկ/ներ (2, 51՝ ոչ հայտնի *բանաստեղծներ*. Կուզեն չափվել Արաքսի հետ մոնչան// *Վտակիկներն* այս մթին), օրիկ (2, 40՝ Որ դու վշտոտ իմ սիրտ, գեթ մի *օրիկ* բերկրես):

Հիմնական ձևույթի կրկնությամբ *նորակազմություններ* քիչ են կիրառված, ինչպես՝ առվեառու (1, 16), գրկեգիրկ (1, 149), գրքեգիրք (1, 149), թումբթումբ (1, 51), լեռնելեռ (1, 79), ծաղկեծաղիկ (1, 37), մարգեմարգ (1, 37), մահճեմահիճ (2, 244): Սակավ հանդիպում են գծիկով կառույցներ (նորմավորված է համադրականը)՝ *կիսվե-կես* (1, 148, խոսակցական ոճ):

Նորակազմության բաղադրիչը երբեմն *բարձրացող աստիճանավորում* է ստեղծում՝ Ելնում, մի նոր *Միս* ես դառնում, // Որ *մասիսվես*, ինչ էլ լինի (2, 256, խոսքը վերաբերում է Երևանին):

Քննված 400-ից ավելի *նորակազմությունները* խոսքիմասային հետևյալ պատկերն ունեն. գոյական՝ 145, ածական՝ 200, բայ՝ 78, մակբայ՝ սակավ: Ածականների գերիշխանությունը բնական է ու չափածոյի գեղագիտական առանձնահատկություններից է բխում:

Հետաքրքիր զուգորդումով ածական խոսքի մաս է կերտվել *դահիճ* (հոգեպես սպանող՝ վնասող) այլաբերված գոյականին՝ գերադրական աստիճանի ձևույթի համադրմամբ՝ Կնոջ խրախճանքն *ամենադահիճ* (2, 244):

Նորակազմությունները Հովհ. Շիրազի «Հուշարձան հայրիկիս» և «Անտիպ էջեր» գրքերում ունեն հետևյալ խոսքիմասային թվային շարքերը. I-ում՝ 65 գոյական, 77 ածական, 45 բայ և 10 մակբայ, II-ում՝ 80 գոյական, 120 ածական, 33 բայ և 2 մակբայ: Ըստ կազմության՝ ունենք հետևյալ պատկերը՝ ածանցավոր բառեր. I-ում՝ 61, II-ում՝ 50 (ընդհանուր՝ 111), բարդ՝ 81-131 (ընդհանուր՝ 212) և բարդածանցավոր՝ 54- 33 (ընդհանուր՝ 87): Նշվածներում հոդակապը գործուն բաղադրիչ է:

Նորակազմությունների սերող և բաղադրող հիմքերում գերակշռում է *գոյական* բաղադրիչը. օրինակ՝ առաջին գրքում կա մոտավոր 212, II-ում՝ 280 գոյական բաղադրիչ, *ածական*՝ I-ում՝ 38, II-ում՝ 50, *թվական*՝ 9- 5, *դերանուն*՝ 0- 8, *բայ*՝ 35- 28, *մակբայ*՝ 9- 14:

Մթազնված հարաբերությամբ կառույցների խոսքիմասային առանձնահատկությունների վերականգնումը մեծ ջանք է պահանջում, ինչպես՝ *աշխարհակյանք*՝ 1. աշխարհի կյանքը պարունակող, 2. աշխարհին կյանք պարգևող՝ Բայց թե արևն էլ ընկնի *աշխարհակյանք* իր գահից (2, 225), *դազաղազարդ*՝ 1. գոյական+բայ՝ դազաղը զարդարող, 2. գոյական+գոյական՝ դազաղի զարդ՝ Ձեզ էլ *դազաղազարդ* օշինդրներ ողբի (2, 147), 1. Գ+Գ, թե՛ 2. Ա+Գ՝ *հայավանդ* (2, 74)՝ հայի ավանդ/հայկական ավանդ և այլն:

Քննվող գրքերի նորակազմությունները հիմնականում երկհիմք են: Կաղապարների պատկերը հետևյալն է՝ Գ+Գ (I-ում 50, II-ում՝ 77)՝ ազգանիշ (2, 252), աղավնավիթ (144), աղվեսասիրտ (2, 154), ամպամրրիկ (2, 131), աշխարհաշահ (2, 257), առյուծագարմ (2, 154), գայլ-թռչուն (2, 230, թշնամին՝ Թուրքիան) և այլն, Գ+Ա (քիչ են)՝ խղճագուրկ (2, 252), կուսախաղաղ (2, 110), պոռնկապիղծ (2, 244), սառցալուռ (2, 179), հայրնդդեմ (ԱաԱ, 2, 93, «Թոնդրակեցիներ»-ում կիրառված է), Գ+Բ (I-ում 36, II-ում՝ 38)՝ ազգագետ (2, 64), ազգահառաչ (2, 70), ազգաձոնել (2, 126), անսերմնացան (2, 198), անրջատանջ (2, 162), աշխարհաթունդ (2, 131), աշխարհաստատ (2, 227, աշխարհ+հաստատ՝ հ-երի համաբանություն), արևապաշտիկ (2, 276), սիրակույր (2, 31) և այլն, Ա+Ա (քիչ են)՝ հար-հավիտյան (2, 256, հար՝ կից), սրբագեղ (2, 90), Ա+Գ՝ արծաթաս (2, 220), բյուրաեղջյուր (2, 169), բյուրաձի (2, 187), բյուրամեղք (2, 90), բյուրափեղկ (2, 90), գաղտնաթուր (2, 227) և այլն, Թ+Գ՝ յոթնածով (2, 168), քառագահ (2, 62), Թ+Ա՝ յոթնամեծ (2, 209), Թ+Դ՝ յոթնուրեք (2, 74), Բ+Գ՝ աղոթաշուրթ (2, 198), , քծնագլուխ (2, 94), քծնախենթ/երին (2, 112), Մ+Բ՝ մշտազրահ (2, 156), մշտախոլ (2, 169), մշտահամբեր (2, 152), մշտասանձ (2, 127), մշտաքանդ (2, 192), Մ+Գ՝ մշտաբուք (2, 152), մշտաբերդ (2, 192), մշտալաստ (2, 124), մշտակոիվ/ն (2, 117), մշտահուր (2, 90), մշտամանկիկ (2, 156), Մ+Ա՝ մշտամերկ (2, 112, 241), մշտանուրբ (2, 39, 42), մշտավեհ (2, 241), մշտատկլոր (2, 241), նորանենգ (2, 172):

Եռաբաղադրիչ բարդությունների կաղապարներում կան նաև մթազնվածներ (հատկապես կրկնաբերված ձայնարկությունները)՝ Գ+(2+2՝

մ-ձայնարկություն, Հ. Աճառյան՝ հայրենամրմունջ՝ (2, 70, հայրենիքի համար մրմնջացող՝ մուռ+մուռ+ալ՝ ԱաԱաա, մ-ր-մ-ուն-ջ՝ ԱաԱաա), Թ+Գ (Բ+Բ)՝ յոթնաբուրվառ (2, 68), Գ+Գ (Բ+Բ)՝ խնկաբուրվառ (2, 215) :

Քառաբաղադրիչ կազմությամբ մեկ բառ կա՝ Գ+Գ-Գ+Գ կաղապարը՝ *ծծմայր-Ծծմակաքիթ* (2, 176):

Մերող և բաղադրող հիմքերի շարահյուսական հարաբերությունները տարաբնույթ են՝ *ստորոգումային*՝ 2 (1-ում և 2-ում՝ մեկական), *ստորադասական* (1-ում՝ 115 (որոշչ.՝ 65, հոկց.՝ 6, խնդր.՝ 30, պարգ.՝ 14), 2-ում՝ 155 (որոշչ.՝ 69, հոկց.՝ 27, խնդր.՝ 39, պարգ.՝ 25)) և *համադասական* (1-ում՝ 34, 2-ում՝ 21, խառը՝ 1-ում՝ 1, 2-ում՝ 13): Երբեմն մթագնված բաղադրիչների շարահյուսական հարաբերությունների վերականգնումը մեծ ջանք է պահանջում, ինչպես՝ *բարձրագոռոգ* (1, 16), *պարագայական* բարձրից (պաշտոն, կացություն) գոռոգացած, *համադասական*՝ վերին դաս է ու գոռոգ, ըդերգանք (1, 152)՝ *որոշչային* և *պարագայական*: Մթագնված է *ժայռաքարտեզ*-ը՝ *որոշչային* հարաբերություն, ժայռի նման քարտեզ ունեցող, ժայռերով լցված քարտեզ (հարթավայր՝ դաշտ չունեցող երկիր, փոքր) և *հատկացական* (ժայռերի քարտեզ)՝ Մեր մեծածով *ժայռաքարտեզն* ահարկու (2, 207):

Ստորոգումային հարաբերությունը բաղադրյալ նորակազմություններում սակավ է՝ ջրհորդել (1, 82), գլխիկորված/վել (2, 148):

Ստորադասական՝ *որոշչային* (իշխող հարաբերություն է)՝ դառնախոտ (1, 122), դառնընկեր (1, 137), դեղնակարիճ (1, 144), երկարածամ (1, 82), ըղձահայաց (1, 196), երկնաթագ (2, 62) և այլն (*միշտ* մակբայով կառուցված բարդություններում երբեմն *մշտական* ածականի իմաստն է լինում, ինչպես *մշտալատ* (2, 124) ևն):

Հատկացական՝ աստվածագահ (1, 212), համեմնահամ (1, 78), ճնճղաձագ (1, 93), մահաբերդ (1, 146), ազգանիշ (2, 252), ամպամրրիկ (2, 131) և այլն:

Խնդրային՝ ազգամոռ (1, 153), արնահեղց (1, 204), բանջարակյաց (1, 217), գայլապաշտ (1, 11), ազգահառաչ (2, 70), ազգաձոնել (2, 126), անրջատանջ (2, 162), աշխարհաթունդ (2, 131), աշխարհաստատ (2, 227, աշխարհ+հաստատ՝ ամփոփում), արևապաշտիկ (2, 276), դավընդունակ (2, 93) և այլն:

Պարագայական՝ արտասովոր (1, 232), գառնամայել (1, 181), դիտապաստվել² (1, 196, դիակի նման գետնին փովել), երկնաթափառ (1, 184), խայամախոս (2, 225), մենատենչ (2, 90), թոնրախոս (2, 67, լսող չունենալ, միայն թոնրի մեջ ասել), հուսահառաչ (2, 70), ճահճագո (2, 131) և այլն:

¹. Տե՛ս **Աճառյան Հ. Հ.**, *Հայերեն արմատական բառարան*, էջ 369, հ. III, ՀՊՀ հրտրկչ., Ե. 1977թ.:

². *Դիակի նման պառկել՝ դի-տապ-աստ-վ-ել-ԱԱաաա*:

Համադասական՝ ազգ-որբեր (1, 32), ազնվամեծ (1, 102), աղվազեղ (1, 144, աղու¹, քաղցր), աղվամեղ (1, 78), այգի-բոստան/ում (1, 37), աղավնավիթ (2, 144), բաժան-դաժան (2, 178), գիրկ-պարտեզ (2, 124), խոյ-ոչխար/ի հոտ (2, 240), հուշ-ավազ (2, 226), մենաորբ (2, 167, միայնակ ու որբ), մռունչ-ճիչ (2, 202), սրբագեղ (2, 90) և այլն:

Քննվող գրքերում իմաստային նորաբանությունները քիչ են: Օրինակ՝ *կաքավել* բառը գործածվել է առվի շարժը նկարագրելու համար: Այն վետվետալով, ներծծվելով առաջ է շարժվում. կարճընթաց իրարահաջորդումներն ապշեցնում են գեղագիտական բանաձևումով՝ առուն է մեղմ *կաքավում* (1, 163): Թվում է՝ աստվածային այս պատկերը մեծարժեք գոհար է իր պարզությամբ: Սուր դիտողունակությամբ օժտված բանաստեղծը նույն տեղում՝ *համբուրել շփվել* իմաստով բառը համադրել է գեղագիտական մի այլ պարզունակի, և կառույցն այդ պահի կենսաձև է դարձել՝ *Համբուրելով* հայրիկիս ոտքերը՝ առուն կվազե: Սովորական թվացող բանջարանոցային *քաղհանվել՝ ոչնչացվել* իմաստով բառը ներքին ապրումների այլաբերված ժայթքում է: Մեր հասարակության ներկայացուցիչների՝ մարդկայնորեն ոչ համակարգված լինելն է մեղմաբարո ներկայացվում՝ մոլախոտված այս կյանքն էլ եղեմաբեր *քաղհանվի* (1, 157, *եղեմաբեր* բառը ևս նորակազմություն է): *Գավաթ* բառը հեղինակային մեկնաբանությամբ է *Վանա ծով* իմաստը ձեռք բերել՝ *Գավաթս* պիտի որդուս կտակեմ, // Վաղվա *գավաթս*, որ ծովն է Վանա (1, 136): Իմաստաբանական նորաբանություն է *քարասիրտ*-ը (շենք, 1, 16), որով բարձրահարկ շենքերն են նոր գեղագիտական մոտեցմամբ հատկանշվել, բանաստեղծականացվել:

Այսպիսով՝ յուրատիպ խոսք կառուցող Հովհ. Շիրազի նոր տպագրված բանաստեղծություններում էլ առկա է հեղինակային բառաստեղծական անգույզական տաղանդը:

Հոդվածը տպագրության է երաշխավորել խմբագրական կոլեգիայի անդամ, բ.գ.դ. Ս.Ա.Խանյանը:

¹ Ն. տ., էջ 115, աղ արմատից, հ. I, ՀՊՀ հրտրկչ., Ե. 1971 թ.. 700 էջ: